

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДИДАКТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто та проаналізовано основні положення формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Окреслено основні методологічні підходи до розробки феномена, визначено дидактичні умови та представлено дидактичну структурно-функціональну варіативну модель формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Ключові слова: дидактична компетентність, методологічні підходи, дидактичні умови, дидактична структурно-функціональна варіативна модель.

В статье рассмотрены и проанализированы основные положения формирования дидактической компетентности студентов высших педагогических учебных заведений. Обозначены основные методологические подходы к разработке феномена, выделены дидактические условия и представлена структурно-функциональная вариативная модель формирования дидактической компетентности студентов высших педагогических учебных заведений.

Ключевые слова: дидактическая компетентность, методологические подходы, дидактические условия, дидактическая структурно-функциональная вариативная модель.

The principal concepts of higher pedagogical educational establishments students' didactic competence formation are reviewed and analyzed in the article. The key methodological approaches to the development of the phenomenon, didactic conditions are outlined and structural – and – the functional variation model of higher pedagogical educational establishments students' didactic competence formation is presented.

Key words: didactic competence, methodological approaches, didactic conditions, structural and functional variation model.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність проблеми визначення концептуальних положень формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів визначається необхідністю здійснення цілісного комплексного аналізу навчальної діяльності студентів як інтегрального об'єкта дослідження (навчальної діяльності у цілому та цілеспрямованого формування дидактичної компетентності студентів у ході її здійснення зокрема), спрямованого на розробку й обґрунтування ефективної технології реалізації моделі формування дидактичної компетентності студентів на основі визнання її специфічності порівняно з навчальним процесом, який відбувається в сучасній вищій школі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вважаємо, що сьгоднішній етап розробки проблеми формування дидактичної компетентності студентів

вищих педагогічних навчальних закладів дозволить розвинути концептуальні засади, обґрунтовані у працях В. Байденко, Н. Бібік, Є. Бондаревської, А. Вербицького, В. Гузеєва, І. Зимньої, М. Кларіна, В. Краєвського, А. Маркової, Л. Петровської, О. Пометун, Дж. Равена, О. Савченко, В. Серікова, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, Л. Сохань, Е. Тоффлера, П. Худомінського, А. Хуторського, О. Цокур, І. Якиманської.

Шляхи формування професійної компетентності, різноманітних загальних і предметноспеціалізованих компетенцій майбутніх спеціалістів (комунікативної, інформаційної, соціокультурної, міжкультурної, громадянської, лексикографічної, читацької та інших) проаналізовано в дисертаціях М. Боліної, М. Вачевського, Д. Демченко, Л. Демчук, Ю. Ємельянова, О. Іскандерової, В. Кашницького, С. Козак, І. Мегалової, В. Охотнікова, О. Пахомової, О. Петрова, О. Прозорова, О. Семенов, А. Трофименко, Е. Соловйова, О. Усик та багатьох інших науковців. Компетентнісна основа в

сучасних умовах є базою для підготовки кваліфікованих фахівців різних царин, зокрема – у галузі підготовки спеціалістів до педагогічної діяльності.

Формування цілей статті (постановка завдання). Обґрунтувати концептуальні положення та визначити сутність проблеми формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходимо з того, що дослідження теоретичних і практичних аспектів і закономірностей реалізації моделі формування дидактичної компетентності студентів дозволяє вирішувати питання формування цілісної особистості майбутнього вчителя вищої кваліфікації з позицій активності й самостійності як провідних рис, його інтегральних і визначальних характеристик. Окреслена проблема не може бути розв'язаною без урахування особливостей підготовки педагога-спеціаліста в умовах вищої педагогічної школи та дослідження особливостей навчального процесу. Розроблення цієї проблематики пов'язуємо з фундаментальними науковими роботами К. Абульханової-Славської, А. Алексюка, С. Архангельського, І. Бежа, Я. Болюбаша, В. Бондаря, В. Буряка, В. Галузинського, С. Гончаренка, М. Євтуха, І. Ісаєва, В. Краєвського, Н. Кузьміної, З. Курлянд, О. Малихіна, Н. Ничкало, І. Подласого, М. Фіцули В. Шадрікова, С. Шаронової та інших.

Вітчизняна й зарубіжна педагогіка мають власні традиції підготовки спеціалістів педагогічних спеціальностей. Сьогодні значний інтерес викликають теоретичні узагальнення та методичні поради, презентовані в роботах В. Вахтерова, К. Вентцеля, Л. Занкова, М. Пирогова, В. Сухомлинського, В. Шаталова та інших видатних учених, педагогів-практиків. Пов'язуємо винайдення нових шляхів розв'язання даної проблеми сьогодні безпосередньо з розв'язанням стратегічних завдань вітчизняної освіти в контексті вимог Болонського процесу (А. Алексюк, Б. Бокуть, Я. Болюбаш, І. Зязюн, Л. Кондрашова, В. Кремень, Н. Кузьміна, З. Курлянд, О. Молібог, Н. Ничкало та інші), пріоритетними цілями у підготовці майбутнього висококваліфікованого фахівця-педагога, спроможного у своїй професійній діяльності до самоактуалізації, самореалізації, самоефективності й самовдосконалення, що розкривається у працях В. Андрєєва, В. Буряка, Н. Волкової, В. Гриньової, Н. Гузій, П. Гусака, В. Євдокимова, І. Зязюна, А. Капської, Л. Кондрашової, Н. Кузьміної, О. Мороза, Л. Нечепоренко, В. Радула, А. Радченко, Л. Рибалко, В. Сластьоніна, В. Чайки, В. Шахова, П. Щербаня, В. Шпак та інших учених.

Через відсутність науково-обґрунтованих підходів, розроблених методологічних засад, апробованих технологій формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів ефективність формування досліджуваного феномена усе ще залишається переважно низькою.

Приєднання України до Болонського процесу, як системоутворювальний чинник подальшого реформу-

вання вищої освіти, позначається на реорганізації навчального процесу у вищих навчальних закладах. Відтак, сучасний етап розвитку й становлення вищої освіти європейського суспільства висуває перед педагогічною наукою нові завдання, які передбачають не лише практичне розв'язання проблеми формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, а й її глибинне теоретико-методологічне обґрунтування, цілеспрямоване й поступове впровадження у практику подальшої роботи.

Головною ідеєю концепції є положення про те, що побудова цілісної, інтегрованої структурно-функціональної варіативної моделі формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів та відповідної технології її реалізації, визначення теоретико-методологічних засад її функціонування, системно-функціональних зв'язків, механізмів впливу на процеси, що забезпечують ефективність і продуктивність її реалізації має ґрунтуватися на компетентнісному та системно-діяльнісному, як провідних, та аксіологічному, особистісному, рефлексивному, ресурсному, технологічному та на комбінаторних поєднаннях цих підходів до розгляду складних педагогічних об'єктів.

Концепція дослідження включає три взаємопов'язаних концепти, які забезпечують реалізацію провідної ідеї. *Методологічний концепт* відбиває взаємозв'язок і взаємодію різних підходів до вивчення проблеми впровадження та застосування структурно-функціональної варіативної моделі формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Передумовами його є: аксіологічний підхід, який дозволяє вивчати явища з точки зору виявлення їх можливостей задовольняти потреби людини, розв'язувати завдання гуманізації суспільства; системний підхід, який дозволяє розкривати закономірності, зв'язки між окремими компонентами системи. Формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів є певною системою, з одного боку, й елементом педагогічної системи більш високого ієрархічного порядку, з іншого. Цілісність і системність структурно-функціональної варіативної моделі формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів забезпечується її структурними й функціональними компонентами; діяльнісний підхід забезпечує організацію діяльності суб'єкта (майбутнього педагога), у якій він був би активним у процесі пізнання; компетентнісний підхід передбачає аксіологічну, мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну й інші складові результатів навчання, що відбивають прирощення не лише знань, умінь, навичок, а й досвіду емоційно-ціннісного ставлення, що забезпечує ефективність реалізації структурно-функціональної варіативної моделі формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів; особистісно-діяльнісний підхід передбачає необхідність педагогічної підтримки індивідуальності студента, створення умов

для задоволення його освітніх, культурологічних потреб з проєкцією на майбутню професію й урахування професійної складової у змісті навчальної діяльності; рефлексивно-діяльнісний підхід виявляє механізми моніторингу педагогічних факторів впливу на процеси самоактуалізації, самонавчання, самоконтролю, самооцінки, самоуправління й самоорганізації, що відбивається на здатності особистості студента вищого педагогічного навчального закладу до саморефлексії в рамках функціонування структурно-функціональної варіативної моделі формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів; ресурсний підхід уможливує проєктування змісту дидактичних умов, що забезпечують ефективність формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів на основі об'єктивно існуючих чинників і засобів, необхідних для реалізації потенційних можливостей суб'єкта навчання.

Теоретичний концепт визначає систему вихідних параметрів, дефініцій, без яких неможливе розуміння сутності явища, яке вивчається, специфічні цілі, завдання, функції та властивості. Формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів – це така система активної взаємодії, що відбувається за власною ініціативою особистості у процесі спеціально організованої пізнавальної діяльності, у межах якої здійснюється обмін знаннями, ідеями, засобами діяльності та рефлексія.

Технологічний концепт передбачає розробку й упровадження технології реалізації моделі формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів – це процес спеціально організований, цілеспрямований, динамічний, інноваційний і потребує розробки науково-методичної системи, яка передбачає визначення комплексу засобів й умов її функціонування на теоретичних засадах аксіологічного, системного, діяльнісного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного, рефлексивно-діяльнісного, ресурсного підходів та їх комбінаторного поєднання.

Загальна гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що структурно-функціональна варіативна модель формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів та відповідна технологія реалізації цієї моделі будуть ефективно функціонувати та забезпечать суттєве підвищення ефективності організації навчальної діяльності студентів вищих педагогічних закладів у цілому, та реалізують формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів на ґрунті створення сукупності провідної та супідрядних дидактичних умов, а саме:

провідна дидактична умова: реалізація положень компетентнісного та системно-діяльнісного (як провідних) та інших методологічних підходів на комбінаторно-імплементарній основі щодо цілеспрямованого формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів;

сукупність супідрядних дидактичних умов: активізація ціннісного контексту дидактичного знання через стимулювання мотиваційно-ціннісного компоненту навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів; створення структурно-функціонального інтегративного дидактичного простору задля інтенсифікації використання ресурсів якісної підготовки студентів на основі індивідуалізації, диференціації та варіативності навчальної діяльності студентів у вищому педагогічному навчальному закладі та цілеспрямованого формування індивідуально творчих стратегій фахово-предметної та психолого-педагогічної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів на засадах компетентнісного підходу; забезпечення дидактичної адаптивності принципів, форм, методів і прийомів навчання на контамінаційно-комплікативній основі; цілеспрямоване формування навчально-пізнавальної, фахово-предметної, самоосвітньої, психолого-педагогічної, предметно-методичної, комунікативної компетенцій студентів через виявлення їх психологічних особливостей сприйняття, засвоєння та відтворення навчального матеріалу, що формує індивідуальний дидактичний стиль студентів вищих педагогічних навчальних закладів; мультифакторне діагностування фасилітаційних й інгібіторних впливів на ефективність засвоєння фахово-предметних та психолого-педагогічних знань, умінь, навичок та відповідних компетенцій на основі моніторингового (з боку викладача) та рефлексивного (з боку студента) аналізу.

Ця загальна гіпотеза конкретизується в часткових припущеннях, які передбачають, що підвищення рівня сформованості дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів можливе, якщо: 1) суб'єкти організації навчальної діяльності в цілому, та процес формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, фактори й чинники перебігу цих взаємопов'язаних діяльнісних процесів розглядаються відповідно до їх функціонування в широкому – теоретико-методологічному, і вузькому – з виходом на практичну реалізацію, змістах; 2) реалізація дидактичної структурно-функціональної варіативної моделі формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів проєктується як дидактична система, що включає ряд компонентів, які слугують відображенням етапів і логіки реалізації досліджуваної моделі, реалізують її цільові та процесуальні аспекти, ураховують функціональну залежність від більш широкого бачення організації формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів як дидактичної моделі; 3) у модель формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів закладено механізми комплексного системного впливу на процеси САМО студентів; 4) дидактична структурно-функціональна варіативна модель формування

дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів ґрунтується на комбінаторно-імплементарній основі щодо цілеспрямованого формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів у професійно-педагогічній спрямованості й ряді загальнодидактичних принципів і функціонує на основі сукупності дидактичних умов; 5) дидактична модель включає: відповідний рівень реалізації формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, що слугує метою та є запроєктованим результатом сформованості досліджуваного феномена; власне дидактичну структурно-функціональну варіативну модель формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів; її науково-методичне забезпечення (дидактичні умови та принципи); структурування змісту усіх видів навчальної діяльності; механізми реалізації інтерактивної

суб'єкт-суб'єктної взаємодії; засоби педагогічної підтримки суб'єктів – та розглядається як адаптивна, циклічна, варіативна, періодично повторювальна.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Необхідність подолання існуючих суперечностей, недостатній стан розробки досліджуваної проблеми і її теоретичного обґрунтування, відсутність цілісної дидактичної моделі формування дидактичної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, а також нагальна потреба в розробці ефективних механізмів технології реалізації досліджуваної моделі, психолого-педагогічного проектування механізмів і логіки формування дидактичної компетентності, а також нагальна потреба в розробці ефективних механізмів реалізації цієї технології у процесі підготовки майбутніх фахівців-педагогів вищої кваліфікації відкривають перспективи подальшої розробки даної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы : [учеб-метод. пособие] / Сергей Иванович Архангельский. – М. : Высшая школа, 1980. – 368 с.
2. Дружилов С. А. Профессиональная компетентность и профессионализм педагога: психологический подход / С. А. Дружилов // Сибирь. Философия. Образование : научно-публицистический альманах. – Новокузнецк, 2005. – Вып. 8. – С. 26–44.
3. Дюркгейм Э. Социология образования / Эмиль Дюркгейм. – М. : Интор, 1996. – 432 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики : [монографія] / Н. М. Бібік, Л. С. Вашенко, О. І. Локшина та ін. ; [під заг ред. О. В. Овчарук]. – К. : К. І. С., 2004. – 112 с.
6. Краевский В. В. Методология педагогического исследования : [пособие для педагога исследователя] / Володар Викторович Краевский. – Самара, 1994. – 112 с.
7. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : теоретико-методологічний аспект : [монографія] / Олександр Володимирович Малихін. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – 307 с.
8. Сериков В. В. Общая педагогика. Курс лекций / Владислав Владиславович Сериков. – Волгоград : Перемена, 2004. – 278 с.

Рецензенти: Мещанінов О. П., д.пед.н., професор;
Шерстюк Л. В., к.пед.н., доцент.

© Удовіченко Г. М., 2013

Дата надходження статті до редколегії 08.05.2013 р.

УДОВІЧЕНКО Ганна Михайлівна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри, теорії і практики навчання іноземних мов за професійним спрямуванням, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Коло наукових інтересів: дидактична компетентність студентів вищих педагогічних навчальних закладів.